

יום הכפורים; גלוי ה"אני" האמיתי של ישראל

(1) יש אנשים המוטרדים מהאופי ההמוני שיש ליום הכפורים, ומרגישים שאין כאן "תוכו כבד".
היטיב לבטא זאת עלון שבועי מלפני כמה שנים;

[א] עלון שבועי

יש אומרים שהנהירה ההמונית של עם ישראל לבתי כנסת ביום הכפורים, יש בה משום צביעות. רבים מאלה שנאספים ביום הכפורים בבתי כנסת ומכים 'על חמא' אינם מתכוונים באמת לשנות אורחות חייהם. הם לא ממש מתכוונים להתחיל לשמור שבת, לאכול כשר ולהתלבש בצניעות. האם אין בכך מעין מתן 'מס שתיקה' לקב"ה, כדי לנקות את המצפון ולאפשר להם להמשיך במעשיהם כל ימות השנה?

(2) התשובה שמביא העלון הנ"ל היא נפלאה מאוד, והמטרה של עיונו היא לשמש הקדמה לתשובתו.

(3) הבה נראה הנהגה נוספת שיש בעשרת ימי תשובה;

[ב] שו"ע אור"ח תרג, א

אף מי שאינו נוהר מפת של נכרים, בעשרת ימי תשובה צריך לזוהר.

(4) כאן שוב שואל הבן; האם אין זו הנהגה הנראית לכאורה כצביעות?

(5) המהר"ל פתח לנו אשנב בביאור מהותו של יוה"כ, והוא להלן בחלוקה לקטעים;

[ג] דרשת שבת תשובה למהר"ל

ביום הכפורים האדם הוא במדרגת המלאך, יש לסלק את חטאו עד שיהיה כמו מלאך... עד שהוא טהור לגמרי כמו מלאך. וכן כל המצות שצוה השם יתעלה ביום הגדול והקדוש, הכל לסלק הגופניות שבאדם, עד שהוא כמו מלאך לגמרי. ולפיכך צוה לענות נפשו, הכל כדי לסלק ולמעט את הגוף, עד שיהיה האדם קדוש כמו מלאך... וביום הכפורים צוה השם יתעלה למעט הגוף ולענות הנפש בחמשה עניים, ואז אין הנפש מיושבת בגוף, והיא נבדלת לבדה לעצמה מסולקת מן הגופניות והוא כמו מלאך. ומפני כי יש לנפש חמשה שמות; נפש, רוח, נשמה, יחידה, חיה, נמצא שיש חמשה דברים בנפש, ולכן יש חמשה שמות לנפש. וכנגד זה חמשה עניים למעט ולסלק הגופניות.

(6) נאה ויאה לצרף לכאן אמרתו השנונה של הרבי מקוצק, המבטאת רעיון זה;

[ד] הרבי מקוצק

בתשעה באב - מי יכול לאכול. ביום הכפורים - מי צריך לאכול.

(7) יש הלכה למעשה הבנויה על כך שביוה"כ ישראל דומים למלאכים, וכמבואר לפנינו;

[ה] שו"ע אור"ח תריט, ב

בליל יום הכפורים ומחרתו אומרים 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' בקול רם.

[ו] משנה ברורה תריט ס"ק ח

בקול רם - דהוא שירת המלאכים, וביום הכפורים גם ישראל דומין למלאכים.

(8) נמשיך עם דברי המהר"ל בדרשת שבת תשובה;

[ז] המשך דרשת ש"ת

אלו הם חמשה עניים הכתובים בתורה, וכלם הם למעט את הגופניות מן הנשמה עד שהיא קדושה לגמרי מן הגוף כאשר ראוי אל הנשמה. וכן תמצא עוד כל מעשה יום הכפורים הכל כדי לסלק ולמעט את הגוף, ולכן ביום הזה דוקא הותר לו לבא לפני ולפנים. וזה, כי מקום קודש הקדשים הוא מקודש לגמרי מן הגשמי, ולכן הוא קודש קדשים, ולא היה שם רק הארון אשר שם מונחים הלוחות והתורה השכלית, אשר אין לתורה שהיא שכלית שום ענין אל הגשמי. ואדרבה, כאשר הגוף נחלש וכחו כלה ומתמעט, אז השכל מתגבר. וזה ראה כי אין לתורה השכלית חלק בגשמי כלל.

(9) שכליות התורה מעידה גם על יום הכפורים, שהיה בו מתן לוחות שניות. א"כ מה שקודש הקדשים הוא בבחינת מקום, כך הוא יום הכפורים בבחינת זמן. (10) נמשיך הלאה בדברי המהר"ל שם;

[ח] המשך דרשת ש"ת

ואמר "בזאת יבא אהרן", ובמדרש (ויק"ר פ' כ"א) בזכות התורה... ובזכות המילה... ורוצה לומר מפני שיש בישראל מעלה זאת שאינם נתונים תחת הטבע שהיא גשמית, אבל מדרגתם על הטבע הגשמית. ולכן נתן להם השם יתעלה המילה ביום השמיני. כי שבעה ימים הם ימי הטבע, שהיא גשמית, שהם נגד שבעת ימי בראשית שברא הקב"ה את הטבע הגשמית. וביום השמיני שהוא על מספר שבעה, צוה המילה מה שחסר בטבע הגשמית, שהיא הערלה. ולכן ראוי לכהן להיות נכנס לפני ולפנים, שמקום זה מקודש ונבדל מן הגשמי, שנקרא "קודש קדשים" בזכות המילה ובזכות התורה שהיא על טבע הגשמית. ולכן כל ההזאות שהיו ביום הכפורים לפני ולפנים היו שמונה, אחת למעלה ושבע למטה... וזה, כי כאשר נכנס לפני ולפנים, ודבר זה ביום הכפורים אשר היה לו עינוי נפש, הוא הסרת הגוף הגשמי, ונכנס במחיצה שהוא על הגשמי, הוצרך הזאות אחת למעלה ושבע למטה. ושאר הזאות הם שבע בלבד.

(11) אף התורה מספרה שמונה, שהיא נתנה ביום החמישים, וכן מוכח מתהלים פרק קי"ט.

(12) מכאן עובר המהר"ל לבאר כיצד מהות יוה"כ מבטאת את זהותם של ישראל;

[ט] המשך דרשת ש"ת

דבר זה מיוחד לישראל, כי אין נפש ישראל נפש בהמית מוטבע בגוף, ולכן אמרה תורה שיקח "מאת בני ישראל שני שעירים". מפני כי השעיר דמו כדם האדם, ולכן שחטו בני יעקב שעיר עזים ויטבלו הכתונות בדם. והדם הוא הנפש. ומפני כי יש לישראל נפש אדם, לא נפש בהמה, לכן יהיה כפרתם שעיר עזים, שדמו כדם האדם. וזהו מעלת ישראל... שני שעירים אשר האחד לה' והאחד לעזאזל, גם ענין הגורלות, מפני כי השעיר הזה אשר הובא דמו לפני ולפנים מורה על מעלת נפש ישראל אשר יש לנפש שלהם הסרה מן הגופניות, ולכן הובא הדם לכפר לפני ולפנים אשר הוא קדוש ומקודש מכל גוף.

(13) הואיל ומעלת ישראל כה עליונה, א"כ מהיכן באות העבירות? נקודה זו מבוארת בהמשך;

[י] המשך דרשת ש"ת

אם כן החטא בישראל, אחר שנפשם קדושה וטהורה מצד עצמם, אינו מצד עצם הנפש, שהרי נפשם מצד עצמם קדושה וטהורה, שאם לא כן לא יהיה ראוי להביא הדם במקום קודש הקדשים. אבל החטא הזה אינו מצד נפש ישראל, רק הוא בשביל גְּיוֹשׁוֹ הַשֵּׁטן אשר הוא מתגרה בישראל, ומצד הזה בא החטא. ולכן אמרה תורה כי מצד שישראל יש להם נפש טהורה, ויש להם קרבן להקריב לפני ולפנים, אם כן החטאים שישראל עושים הוא מִיצַר הָרַע שהוא השטן, לא מצד עצמם, עד שיש לשטן, הוא היצר הרע, חלק בישראל, הם החטאים שהם מצד היצר הרע. ולכן אמרה תורה שיתן עונות ישראל על השעיר השני, וישלח השעיר במדבר, עד שיקח חלקו מן ישראל אשר יש לו אצלם. וחם ושלום לא שיהיה כאן הקרבה אליו כלל, שהיא העבודה. רק נקרא "ושלח את השעיר", הוא ששלח אותו החוצה. כי החטאים בישראל אינם מצד עצמם, רק מצד החוץ באו, דהיינו מצד יצר הרע, ודבר שבא מצד החוץ אפשר שישלח אותם גם כן מעליו.

(14) החטא בישראל הוא מבחוץ, ולא בא מפנימיות נשמת ישראל, וכפי שמבואר להלן;

[יא] ברכות יז.

רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב [נ"ש"אין אנו עושים רצונך" (רש"י שם)]?
שואר שבעיסה [יצר הרע שבלבנו, המחמיצנו" (רש"י שם)] ושעבוד מלכיות.
יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם

[יב] רש"י סנהדרין עו:

נכרים שבעים ואין צמאין ליוצרם, כנסת ישראל צמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו.

[יג] שבת קה:

"לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר", איזהו אל זר שיש בגופו של אדם? הרי אומר זה יצר הרע.

(15) הרי שהיצר הרע הוא בגופו של אדם, והוא זר, ואינו ה"אני" האמיתי שלו. וביוה"כ אנו מסירים מאתנו "אל זר" זה, ונשארים עם ה"אני" האמיתי שלנו.

(16) יש בטוי הלכתי לרעיון זה;

[יד] רמב"ם הלכות גירושין, פ"ב ה"כ

מי שהדין נותן שכופין אותו לגרש את אשתו, ולא רצה לגרש, בית דין של ישראל בכל מקום ובכל זמן מכין אותו עד שיאמר "רוצה אני" ויכתוב הגט, והוא גט כשר... ולמה לא בטל גט זה, שהרי הוא אנוס בין ביד גוים בין ביד ישראל?
שאלו אומרים "אנוס" אלא למי שנלחץ ונדחק לעשות דבר שאינו מחוייב מן התורה לעשותו, כגון מי שהוכה עד שמכר או נתן. אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה, והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו... אין זה אנוס ממנו, אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה. לפיכך זה שאינו רוצה לגרש, מאחר שהוא רוצה להיות מישראל, רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר "רוצה אני", כבר גרש לרצונו.

(17) נמשיך בדרשת הש"ת. מכאן עובר המהר"ל לבאר ענין ה"גורלות" של שני השעירים;

[טו] המשך דרשת ש"ת

ולכך צריך שיתן עליו גורלות, כי הגורל מתחייב זה מזה. וכאן מפני שהם מקריבים קרבן לפני ולפנים, מורה על מעלת נפשם מצד עצמם, מזה בעצמו מתחייב שישלחו שעיר לעזאזל, כי יש ליצר הרע הוא השטן חלק בישראל, וישלחו אותו מעליו. ואם לא היו הגורלות, רק היה מקריב השעיר בפנים בעצמו, והיה משלח השעיר בעצמו, מפני דבר זה אי אפשר, כי באולי חטא ישראל הוא מצד נפשם ומצד עצמם, ולא שייך לשלח החוצה? אבל דבר זה שישלח השעיר הוא מצד השעיר שנכנס דמו לפני ולפנים, בזה נראה טהרת וקדושת ישראל מצד עצמם מפני הקרבן שהוא לפני ולפנים.

(18) לפי זה מובן מדוע שני השעירים הללו היו "שיום במראה בקומה ובדמים" [יומא סב.]. כי שני השעירים הם דבר אחד, וכמו שני צדדים של אותה מטבע.

(19) מהשעיר הראשון הובא דמו, והשעיר השני נשלח כולו המדברה, וכמבואר בהמשך דרשת ש"ת;

[טז] המשך דרשת ש"ת

ולפיכך היה קרבן ישראל שני שעירים גם כן. כי השעיר הזה יש בו שתי בחינות. הבחינה האחת מצד דמו, הבחינה השנית מצד גופו. כי מצד דמו השעיר הזה דמו דומה לדם האדם. אבל מצד גופו הוא נקרא "שעיר" על שם השעירות שבו. ומפני שקרבן האחד היה מקריב דמו בפנים, ואין ראוי להקריב דמו בפנים רק בשביל שהדם בנפש יכפר בשביל שהדם הוא הנפש, וישראל יש להם נפש קדושה וטהורה והיא נקראת נפש אדם, רוצה לומר נפש שראויה לאדם, לא נפש בהמית. לכך הדם אשר יכפר עליהם הוא דם השעיר בפרט, אשר דמו שהוא הנפש כמו דם האדם. ומפני כך דם זה ראוי לכפר לפני, ולעשות ישראל קדושים וטהורים לגמרי כמו מלאכי השרת, ולכך היה קרבן זה שעיר. והשעיר השני לא נשחט, רק בגופו היה משלח אותו לעזאזל, כי הוא בא על חטא ישראל, אשר החטאים מתדמים בשער, שהם תוספת על האדם, כמו שהשערות אינם מגופו של אדם, רק תוספת. ולכך השעיר השני שהיה נותן עליו עונות ישראל, ושלח אותו לעזאזל, הוא גם כן שעיר מצד הבחינה השנית. ודבר זה מה שישראל הם קדושים וטהורים מצד עצמם, מפני שיש להם נפש טהורה וקדושה, וחטאים של ישראל הם חטאים מבחוץ, דהיינו מצד יצר הרע.

(20) כאמור, זהו ההבדל בין ישראל לעמים, וכמבואר בהמשך דרשת המהר"ל;

[יז] המשך דרשת ש"ת

אמרו במדרש (ב"ר פ' ס"ה) "ואנכי איש חלק", רבי לוי אמר לקוץ (פירוש מי שיש לו קוצות והוא בעל שער) וקרח שהיו על שפת הגורן, עלה המוץ בקוץ, ונסתבך בשער. עלה המוץ בקרח, ונתן ידו על ראשו והעבירו. כך עשו הרשע כל השנה כולה הוא מתלכלך, ואין לו במה יתכפר. אבל יעקב אבינו אינו כך, בא יום הכפורים ומתכפר, עד כאן. ומה ענין זה שהיה יעקב איש חלק ולא היה בו שער יאמר בשביל כך שיום הכפורים מכפר, ובשביל שעשו הוא בעל שער לא יהיה לו כפרה. אבל במדרש זה בא לבאר לך הדברים אשר

אמרנו, כי יעקב נקי וטהור נפשו מן החטא, כי נפשו טהורה וקדושה מצד עצמה, רק מה שיש חטא בהם הוא מן החוץ מצד יצה"ר... ולכן בני יעקב יש להם נפש שלימה מבלי תוספת ומבלי חסרון בעצמם, אם מתחבר בנפש חטא וזוהמא, במה שעצם נפשם יש להם השלימות במהרה יוסר. ולכן מדמה חטא זה לאיש חלק שאם עליו המוץ מבחוץ מאחר שהוא בעצמו חלק ושלם, אינו מקבל דבר עליו, ובקל הוא מעבירו. וכך בעצמו שבקלות יוסר החטא מן אשר הוא שלם בנפשו, כי אין החטא שהוא תוספת עליו מתחבר עמו, ולכן יום הכפורים מעביר את החטא. והיה עשו איש שעיר... לכן החטא שהוא תוספת עליהם מבחוץ מתחבר עמו לגמרי, ולא יובדל מאתו.

(21) א"כ ביוה"כ אנו מתייחדים עם זהותנו האמתית, ועושים זאת ע"י הסרת הגוף הגשמי, ובהסרה זו גופא נקבע שהגוף אינו ה"אני" שלנו, אלא הרוחניות היא ה"אני" האמיתי והבלעדי שלנו.

(22) בירור דבר זה, הוא גופא המביא לכפרת העוונות שלנו. כי מה פירוש המילה "כפורים"?

[יח] רש"י בראשית לב, כא

אכפרה פניו - נראה בעיני שכל כפרה שאצל עון וחטא, ואצל פנים, כולן לשון קנוח והעברה הן. ולשון ארמי הוא, והרבה בגמרא... בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש "כפורי זהב", ע"ש שהכהן מקנח ידיו בהן בשפת המזרק:

(23) היום הקדוש ביותר בשנה נקרא "יום הכפורים", שביום זה אנו מנגבים ומסירים את החטא מאתנו. אך ניתן לעשות כן רק כאשר החטא הוא חיצוני ושוויון, אך א"א להסיר את עצם זהותנו. רק לאחר שנקבע שהחטא הוא חיצוני לנו, אזי ניתן לשלחו עם השעיר שנשלח על גופו וכרעיו המדברה.

(24) וכן כתב המהר"ל במקום אחר, וכלפינו;

[יט] גו"א במדבר פ"כ אות ב

סמך מיתת צדיקים אל מעשה יום הכיפורים, דכתיב [ויקרא טז, א] "אחרי מות שני בני אהרן", דכתיב שם עבודת יום הכפורים, לומר לך מו שיום הכפורים מכפר, כך מיתת צדיקים מכפרת [ויק"ר כ, יב]. והכל ענין זה, כי יום הכפורים גם כן בשביל סלוק עניני הגוף, שאסור באכילה ובשתיה וכל תענוג הגוף, והם חמשה עיניים [יומא עג:]; ובשביל כך ראוי שיהיה כפרה במקום מעוט הגוף, שבו תלוי עיקר החטא. וכן מיתת צדיקים כפרה הסתלקות הגוף. ומפני שהצדיק עיקר המציאות, ויש כאן הסתלקות הגוף, יש כאן כפרה לעולם.

(25) זהו עומק דברי חז"ל שלפינו;

[כ] יומא כ.

שטן ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני. ממאי, אמר רמי בר חמא "השטן" בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי; תלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני

(26) השטן, שהוא היצר הרע [ב"ב טז.], אינו רשאי לעשות את תפקידו ביוה"כ, כי ביום זה נקבע שהאחיזה שלו בישראל היא שולית וחיצונית, וכשאמת זו מתגלה, שוב אין לדמיונות היצה"ר והשטן שום יכולת אמיתית.

(27) אם כן למדנו שביוה"כ האדם חוזר אל הווייתו הפנימית, אשר מוסתרת במשך ימות השנה, וכמבואר לפנינו;

[כא] נתיב התשובה פ"ב

אמר רבי יוסי הגלילי [יומא פו:] גדולה תשובה שמביאה גאולה, שנאמר [ישעיה נט, כ] "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב". מאי טעמא "ובא לציון גואל", משום "ולשבי פשע ביעקב"... פירוש מפני שבעל תשובה חוזר בתשובה ובבדל מן היצר הרע ויוצא בזה לחירות. כי בעל החטא הוא משועבד למלך זקן וכסיל, זה יצר הרע... ומפני שהאדם תחת רשות יצרו אשר הוא מושל בו, ובעל תשובה יוצא לחירות מן היצר הרע, ודבר זה גאולה גם כן. ולפיכך מקרב גם כן הגאולה שיהיו נגאלים מכח האומות המושלים והם מחסימים את ישראל. וכבר בארנו שבשביל טעם זה היובל, שהוא גאולה לעבדים, היה ביום הכפורים. דכתיב [ויקרא כה, ט] "ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם ובכל ארצכם גאולה תתנו לארץ". וזה כי יום הכפורים הוא גאולה לנפש האדם שיוצא לחירות מן יצר הרע אשר משעבד באדם, ולכן היו שניהם ביחד גאולת הגוף וגאולת הנפש.

(28) זהו אחת מהטעמות המחברות את יום כפורים לפורים ["כפורים" כפורים]. כי בשני זמנים אלו יש פנימיות אשר מוסתרת במשך כל השנה ["נכנס יין יצא סוד" (עירובין סה.)].

(29) לאחר כל זאת, נביא כאן את התשובה של העלון השבועי הנ"ל על השאלה שפתחנו בה;

[כב] עלון שבועי

למעשה יום הכיפורים בהחלט חושף את הצביעות ואת העמדת הפנים שבחיינו. לא, לא ההליכה לבית הכנסת ביוה"כ היא הצביעות. האדישות שרבים מאיתנו מפגינים כל ימות השנה לענייני יהדות ואמונה - היא הצביעות והעמדת הפנים. זה מגדיר את עצמו 'חילוני'. שני מכרזי "אני לא מאמין". שלישי שוצף וקוצף נגד 'הרבנים' ונגד 'חוקי הדת'. כאן טמונה העמדת הפנים הגדולה. יום הכפורים מסיר את המסווה מעל כל ההצהרות המפוצצות הללו. אין אלו אלא הצגה כלפי חוץ, והעמדת פנים, ותו לא. הביטו וראו את כל היהודים שמסביב, כל מי שהפגינו את אדישותם וחוסר האכפתיות שלהם לענייני היהדות; ראו עכשיו איך הם משילים מעליהם את המסווה, מסירים את מעטה הצניעות והלגלוג, ומגלים את הלב היהודי המאמין שבתוכם. יום הכפורים אינו יוצר שום דבר חדש, אלא מגלה את האמת הפנימית שבנו, זו שאולי נשכחת בימי החול האפורים. פתאום, בלי כפייה, בלי חוקים, בלי פקחים, מושבתת כל המדינה, שוממים הכבישים, והמוני בית ישראל מתענים וממלאים את בתי הכנסת. נראה שזה עם אחר, אבל זהו העם האמיתי שלנו.

(30) "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"!